

SLOVENČINA  
V  
HISTORICKOM  
KONTEXTE



Vysoká škola pedagogická  
Nitra

PROVENČINA  
V  
HISTORIČKOA  
KONTEXTE



Recenzenti:

prof. PhDr. Ludmila Benediková, CSc.  
PhDr. Milan Majtán, DrSc.

---

SLOVENČINA  
V  
HISTORICKOM  
KONTEXTE

**Materiály z konferencie konanej v Nitre  
16.—17. mája 1996**

Zostavil Lubomír Kralčák

Vysoká škola pedagogická  
Nitra 1996

## Chotárne názvy Revúcej vo svetle histórie

Jaromír K r š k o

Gemer je nepochybne jednou z najzaujímavejších oblastí Slovenska, čo sa týka histórie, kultúry i jazyka. Ide o oblasť, ktorej sa bezprostredne dotkli a dotýkajú viaceré etniká a ich kultúry — Slováci, Maďari, Nemci. Minulosť vyformovala prítomnosť a prítomnosť ovplyvní budúcnosť. Z tohto pohľadu je lákavé a dráždivé hľadanie strateného času.

História Revúcej siaha do roku 1357, keď ju v spore o chotár so susednou Dlhou Lúkou vtedajší pisár zapísal ako *Nagy Reucze*.

Od začiatku sa s dejinami Revúcej spájala ťažba železnej rudy, ktorú dobývali a spracovávali najprv slovenskí baníci (svedčí o tom výskyt tzv. slovenských pecí — k tomu Frák, 1987, s. 18), neskôr (na prelome 14. a 15. storočia) do Muránskej doliny prišla vlna nemeckého obyvateľstva, ktoré zdokonalilo ťažbu a spracovanie rúd. Novými vlastníkami baní, hámrov a taviacich pecí sa stali Nemci, ktorých osobné mená a lexika zostali zachované v mnohých chotárnych názvoch Revúcej.

Prítomnosť nemeckého obyvateľstva ovplyvnila aj neskoršie konfesijné zloženie obce, pretože v týchto oblastiach sa veľmi rýchlo ujali reformačné myšlienky M. Luthera. Spomínanie konfesijného zloženia obce nie je samoučelné, lebo z vizitačných protokolov revúckej evanjelickej a. v. cirkvi sa dozvedáme o najstarších chotárnych názvoch nielen Revúcej, ale aj okolitých obcí.

Vizitácií bolo celkovo sedem (od r. 1596 do r. 1707) a výsledky sú zapísané vo vizitačných protokoloch (Raab, 1940, s. 19). Pre onomastiku sú najcennejšie *Protocolon Rimanovianum* (z r. 1636) (ďalej PR) a *Protocolon Petschelianum* (z r. 1670) (ďalej PP), v ktorých je zapísaných 65 geomorfologických bodov v 50 zápisoch.

Na základe zoznamu súčasných chotárnych názvoch Revúcej (zozbieraných terénnym výskumom, výpisom z pozemkovo-knižnej mapy, výpisom od J. Orlovského a kartotéky JÚLŠ) môžeme konštatovať, že zo 65 názvov zaniklo 17. Zväčša išlo o objekty, ktorých trvanie v teréne je obmedzené (*nad*

*vysokow lawicow, za troskami*)<sup>1</sup>, alebo išlo o lúky pomenované podľa majiteľov, ktorých rody nepatrili v Revúcej k popredným (*Hermanowska, Kralowiech luka, Luka Frakowska, Luka Masar Andrassow, Luka Palkowska, Luka Schmidowska, Luka Yokubowska, podiwanowo, nad Gregorowiech lukamy, Ssudrlakowiech luczka*), prípadne išlo o záhradu (*nad wrabloskow zahradow*). Oproti tomu majetky vysokopostavených a bohatých rodín (napr. Šramkovcov) si zachovali pomenovania podnes — *Luka Ssramko Martynowa z hamriskom* (PP, s. 153) — dnes *Šramková*.

Výpis a výpočet cirkevných majetkov v spomínaných protokoloch má niekoľko foriem: 1. priamy výpočet lúk (ako apelatív) — „prata templi sunt“ (PR, s. 628) napr. *za troskami, pri Zontokowom hamre, u wissnyho hamra podle cesty, na Zuboweg*; 2. zápis lúk (ako proprií) pomenovaných podľa pôvodných majiteľov (časť názvov zanikla) napr. *Luka Yokubowska, Luka Palkowska, Luka Masar Andrassow*; 3. zápis lúk pomenovaných podľa majiteľa a bližšie určených iným (inými) terénnymi objektami napr. *Hermanowska pod skalkow, Kralowiech na hiegu luka, Ssmjdowska luka pri hamru Ssteffanykowiech, Zá kržom Ssudrlakowiech luczka*. Bližšia identifikácia bola potrebná najmä v prípade, ak majiteľ venoval cirkevnému zboru niekoľko lúk na rôznych miestach (*Hermanowska pod skalkow, Luka pod aukorowou Hermanowska, Pod hiegom Hermanowska*).

Ak by sme uvedené chotárne názvy roztriedili podľa M. Majtána (1973), v spomínaných vizitačných protokoloch je priamych názvov len 6 a zvyšných 59 je nepriamych predložkových alebo názvov bližšie určených iným objektom.

Ďalším prameňom pre poznanie historických chotárnych názvov Revúcej je kniha anonymného autora P. T. *Paměti Gelssawské a Muránské* z r. 1829. Viacerí autori ju pripisujú P. Tomášikovi (1802—1887) (pozri napr. Tóvik, Š.: Jazyk a terminológia starých slovenských písomných pamiatok výrobných sektorov. In. Sborník FF UPJŠ v Prešove, I, 1960, s. 81). Autor pripomína históriu Jelšavy a Muráňa, v rámci ktorej spomína aj Muránsku úniu — spoločnosť, ktorá sa organizovala na ťažbu a spracovanie železa v tejto oblasti. Spomína hámre, ktoré existovali v Muránskej doline: *Pod Šramkowau, Pod Winičkau, Pod Kgešskowau, pod Uukořowau, Před Rudnjmi (cestami), Pod Bartowau, Pod Lascem* (s. 117). K Bartovej pridáva aj iný názov „*w tak řečených Frissech*“ (s. 117). Tieto hámre zanikli na konci 19. storočia, ich lokalizácia však nepriamo poukazuje na toponymá, ktoré existujú podnes — *Šramková, Viňiška, Kiašková, Úkorová, Rúdňia cesti, Bartová, Lazec, Friše*.

<sup>1</sup> Hlásokoslovnú i grafickú podobu názvov uvádzame v takej podobe, v akej sme ju získali excerptiou prameňov. Zápis súčasných názvov je totožný s formou zápisu v príslušnom zdroji. Hovorenú podobu, ktorú sme získali terénnym výskumom, zapisujeme v zjednodušenej fonetickej transkripcii.

Názvy zaniknutých hámrov existujú aj v dnešných toponymách ako *propriá* — podľa pôvodných majiteľov, a to ako priame názvy — *Šturmánkin hámor*, *Šramková* (aj *Višná maša*), *Zontágov hámor*, aj ako nepriame názvy — *Nat Šramkovím hámrom*, *Pot Šturmankinim hámrom*, *Pri Štefaňikovix hámrox* (zoznam pecí, hámrov, baní a ich majiteľov z r. 1782 pozri u G. Fráka, 1987, s. 33—34). Nevedno prečo P. Tomášik hámre nezapísal podľa majiteľov — v tom čase ešte všetky fungovali.

Iného charakteru a zamerania je rukopisné dielo G. Reussa (1818—1861) — revúckeho botanika, historika, etnografa a lekára — pod názvom *Opis mestčka Velká Revauca*. Ide o komplexnú charakteristiku Revúcej a Muránskej doliny — najstaršie dejiny, osídľovanie doliny, zemepis, geológiu, opis flóry i fauny, charakteristiku revúckeho nárečia atď. Na lokalizáciu výskytu nerastov, rastlín často používal terénne názvy a v II. zväzku na stranách 104 až 124 opisuje chotár Revúcej. Celkovo pomenoval 106 geomorfologických bodov 116 názvami. Z „jeho“ chotárnych názvov v súčasnosti neexistuje 7. Aj v tomto prípade ide o záhrady pomenované podľa majiteľov — *Hainzlová záhrada*, *kaupelská záhrada*, *nad Bartossyovskau záhradau*, *Při Roháčovom slivníku*. Dnes sa nespomína *Mašská cesta* (existuje urbanonymum *Ulica Maša*), ani toponymum *Vyšegrad*, ktoré G. Reuss spomína takto: „Krom toho, tu mnohý počet uhlídáme sádkú a záhrad, mezi kterými kaupelská, Hainzlová a Nandrážyho záhrada ‚Vyšegrad‘ zvaná vynikají“ (II, s. 109). Posledným Reussovým názvom, ktorý dnes nefunguje v súbore toponým, je *Vidín* — „Obrazy dva, u G. Juliuse Reusi hl. meráce. Jeden z těchto představuje Revúcu z Vidína vzatau, druhý Tatry od Bohúňa odmalované“ (II, s. 122). Panoráma Revúcej býva najčastejšie s pohľadom na vrch *Kohút* (1409 m.). Autor obrazu musel stáť na úbočiach *Pavlusových baní*.

V súbore chotárnych názvov od G. Reussa nájdeme aj apelatíva podľa pestovaných kultúrnych rastlín, ktoré mohli fungovať ako *propriá*, no zväčša sa ako toponymá nezachovali — „Samým pobřežím řeky se rozprostírají lauky a kapusnice, naproti na vyzdvýženejších místech jsau role, lenoviská, konopiská, krompliská atď.“ (II, s. 112). Z týchto apelatív sa ako toponymá zachovali *Kapusnice*, ktoré sa ďalej rozlišovali podľa vlastníka — *katolícké kapusnice*, *městské kapusnice*. Dnes existujú len pomenovania *Kapusnica* a variant *Kapusnice*.

Medzi súčasnými revúckymi chotárnymi názvami sme našli aj pomenovania *Čierna Hana*, *Při Čiernej*, *Při Čiernej Hane*. Pri lexikálno-sémantickom rozbere sme konštatovali, že ide o objekt pomenovaný podľa majiteľky, ktorá mala tmavú pleť, prípadne chodila oblečená v čiernych šatách, alebo sa volala Hana Čierna. G. Reuss opisuje spomínaný objekt takto: „Na vážnom chotáru Cesty této, hned poniže bočné cesty do Bartové příčně šikující stojí ze železa

ulitý pomník, k ctě Knížete Coburga od Unii vystavený s nápisem... Hronci pomník tento ‚Černau Hanau‘ jmenuji, poněvadž už z dělaka černý vyhlíží“ (II, s. 116). Bez poznania tohto historického faktu by sme toto toponymum neanalyzovali správne, pretože ani naši informátori nevedeli určiť motiváciu názvu.

Doplňujúcim zdrojom pre poznanie historických chotárnych názvov Revúcej je kniha Viliama Raaba *Dejiny evanjelického a. v. cirkevného zboru v Revúcej*. Doplnujúcim preto, že časť informácií čerpal zo spomínaných vizitačných protokolov, ale podáva aj nové skutočnosti z cirkevného archívu, najmä v súvislosti s postupným dokupovaním majetkov. Pri kúpe pozemku pre faru a cirkevnú školu z r. 1784 spomína mestský pozemok za *bánovským humny* (Raab, 1940, s. 42). Chudobná evanjelická cirkev si musela zaobstarávať len slobodné majetky, od ktorých by nemusela odvádzať dane. Takými to boli majetky zemanov Šramkovcov, od ktorých cirkev r. 1784 odkúpila „gistau Lúku na Wrchu Hodossowem Lese tak rečenem, od Chotare Filgarsého, konec Hruscka Macoweg nad Martinowge a Wgerkowge ležicy, dlahost 160. ssirost pak pri Hwore od Hrusckoweg luku 89...“ (Raab, 1940, s. 43)<sup>2</sup>. Ešte v tom roku túto lúku *Na Hodošovom lese* cirkev vymenila za konopnice *na Záhumnj* (Raab, 1940, s. 43)<sup>3</sup>.

Raab spomína aj boj medzi evanjelickou a katolíckou cirkvou o kaplnku v obecnom cintoríne (Raab, 1940, s. 44). Ide o ďalšie historické toponymum, ktoré pretrvalo podnes. Hoci v súčasnosti už ide o značne zdevastovaný objekt, ktorý upadá do zabudnutia, ako orientačný bod funguje pod názvom *Kápolna*, alebo je označovaná zdeformovanými formami *Kapóna*, *Kápóna*. Pomocou tohto terénneho bodu sa označuje aj okolie *Pod Kaplnou*, *Pod kápolno*, *Pod Kápolnou*, *Pot kápolno*.

Pre sledovanie kontinuity toponým je dôležitý Raabov citovaný zápis na *Hodossowem Lese*, pretože dnes existuje označenie *Hodošov les*, *Hódošov les*, *Hódošovo*, aj *Húdošov Les*. G. Reuss tento objekt zapísal v univerbizovanej podobe *Gödöška* (Reuss, 1854, II., s. 109) a v *Protocolon Petschelianum* sa spomína nepriamy názov *Pod holdossowjm lesom* (PP, s. 153). Keďže ide o toponymum podľa majiteľa, primárnym názvom bol *Holdošov les*, o čom svedčí aj zápis osobného mena *Holdoš* z r. 1615 (Ila, 1946, s. 101), ktorý sa časom pretransformoval do dnešnej podoby.

Záverom možno konštatovať, že v uvedených piatich historických prameňoch sme našli 182 základných pomenovaní terénnych objektov, z ktorých zaniklo 25 názvov.

<sup>2</sup> Ide o citáciu zmluvy z r. 1784, ktorú cituje V. Raab ako poznámku č. 4.

<sup>3</sup> Zápis podľa ďalšej zmluvy ktorú cituje V. Raab.

**Literatúra:**

FRÁK, G.: Baníctvo v Železníku. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach pre Gemerskú vlastivednú spoločnosť v Rimavskej Sobote, 1987. 282 s.

ILA, B.: Gömör megye, Zv. 3. Budapest, Akadémiai kiadó 1946.

MAJTÁN, M.: Štruktúrne typy slovenských chotárnych názvov. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.—10. novembra 1971. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 147—160.

Protocol Petschelianum. Rkp. v archíve ev. a. v. farského úradu Revúca.

Protocol Rimanovianum. Rkp. v archíve ev. a. v. farského úradu Revúca.

P. T.: Paměti jelšavské a muránske. Pešť 1829. 147 s.

RAAB, V.: Dejiny evanjelického a. v. cirkevného sboru v Revúcej. Lipt. Sv. Mikuláš, 1940. 150 s.

REUSS, G.: Opis mestečka Velká Revauca zvaného. Zv. I (269 s.) a II. (305 s.), 1853—1854. Rkp. v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej v Martine.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. I.—III. Hl. red. M. Kropilák. Bratislava, Veda 1977—1978.

**PRÍLOHA****Zoznam chotárnych názvov v jednotlivých prameňoch****Protocol Rimanovianum (z r. 1636)**

Hermanowska pod skalkow	Ssmjdownska luka pri hamru Sste-
na hyegu	ffanykowiech
na hyegu ku kostelu	ssramkoska podle te (pri Šmídov-
na tauschenbergu	skej lúke)
na týnesowom wrsse	swetokrizska pred diunarowo
nad frebrowo	u wissnyho hamra podle cesty
nad hamrom Ssramkoskym	w djunarowe
nad hatfow Ssteffanykowho hamra	w laychartowe
nad vysokow lawicow	w motuzowe dolyne
nad wrabloskow zahradow	w raysowe dolincze
pod iwanowo kopanowe	w stengerauschu
pod ssturmanowo hurow	w zadnw dolince
pod uborowo	za kržj
pod ukorowom	za troskami
Pri Ssebowiech hamre	zubová zem
pri Zontokowskom hamre	



krompliská	pod Viničkau
Křížské sedlo	Při cimiteru
Lažec	Při Hati
lenoviská	při Křížu
Lichardová	Při Roháčovom slivníku
Malá Lichardová	při Viničke
Mašská cesta	Rajsová dolina
městské kapusnice	Revúcký kaupel
Michalová	role
Michlová	Roveň, aj Róna, aj Vyšné pole (pri- márny názov), aj Rovna
Mišova	Rúdné cesty
Motúzová Dolinka	Skala
Muráňka, aj Muráňská voda	Skalka
na kješkové	Slovenská dolina
na Křížu	stará rudna cesta
Na Šmickjaru	staré rudné cesty
na Šramkovské záhradě	Šmickjar
na žlabku	Šramková, aj vyšná Maša
nad Bartossyovskau záhradau	Šramkovská Curia
nad Skalkau	Štefančokové lauky
Nad Ukorovau vyše Malé Revúčky	Štengerauš
Nandrážyho záhrada	Tasenberg
nižná Maša, aj pod rudnoma ces- tamä	Trubačka
nová rudná cesta	v Dolině
panské země	V Kješkové
Papučkovje dolinka	V Šustrové za Skalkau od Hemříbru
Paulosova baňa	Velká Lichardová
Paulosové baně na Hjagu	Vidín
pod cinterímom	Vinička
pod Háj	Vjargovja dolinka
pod Hájom, aj pod Hutkau	Vyšegrad
pod Hjagom	Vyšná dolinka
Pod Javor	Vyšná Maša
pod kaplonkau	Vyšná maša
pod Kješkovau	za humnami
Pod Paulusovými Báni vyše Hati	Za Křížem
pod Rudnými cestami, aj Hruškov sádok	Za Křížem
pod Skalkau	Za Kříž
pod Úkorovau	Zdychavka
	Zubová dolina